

KATARZYNA KONCZEWSKA

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

katarzyna.konczevska@ijp.pan.pl

ПАШЛІ БАБЫ АТАВАЮ...

БАБА Ў ПАРЭМІЯХ ГАРАДЗЕНСКІХ БЕЛАРУСКІХ ГАВОРАК

Ключавыя словы: беларускія гаворкі, парэміялогія, Гарадзеншчына, гендэрная праблематыка, стэрэатыпы

Keywords: Belarusian dialects, paremiology, Grodno Region, gender issue, stereotypes

Уводзіны

Здавалася б, прадстаўленая ў артыкуле тэма – вельмі актуальная і нават модная, бо знаходзіцца ў межах надзвычай папулярнай у наш час гендэрнай праблематыкі¹. Але ж, напрыклад, у заходнееўрапейскай літаратуры па гендэрнай праблеме вобраз жанчыны калі і разглядаецца, то пераважна ў літаратуры і культуры. Пэўным выняткам з’яўляюцца кампаратыўнае даследаванне Сільвіі Скузы (Skuza 2012) пра стэрэатыпны вобраз жанчыны ў італьянскай і польскай фразеалогіі ды нядаўні невялікі артыкул Іны Каліты *Вобраз бабы ў кампаратыўным ракурсе чэшскай і беларускай фразеалогіі* (Каліта 2018). У польскім дыялектным мовазнаўстве да гэтага пытання звярталіся нешматлікія навукоўцы: Ядзвіга Вроніч даследавала становішча жанчыны ў народнай культуры на падставе гаворак (Wronicz 2001), Юзаф Консь разгледзеў вобразы мужчыны і жанчыны ў традыцыйнай вясковай супольнасці на матэрыяле гаворак Аравы (Kaś 2002), Рэната Кухажык прааналізавала лексіка-семантычнае поле „баба” ў *Слоўніку гаворак Закапанага і ваколіц* Юліуша Збароўскага (Kucharzyk 2009), а Ганна Тырпа звярнула ўвагу на вобраз жанчыны ў кантэксце табу ў польскіх гаворках (Krawczyk-Turgra 2001). Шырока прадстаўлена дадзеная праблематыка ў сучасных даследаваннях расійскіх навукоўцаў (Бобрикова 2013; Исаченко 2017; Кабакова 2019; Приходько 2016) і часткова – украінскіх (Четирба 2013; Куцик, Колечко 2015). У бела-

¹ Сярод апошніх цікавых даследаванняў гл.: Гендер 2019; Walęciuk-Dejneka 2018.

рускай літаратуры па гэтай праблеме, нягледзячы на дэклараванне актыўнага развіцця ў беларускім мовазнаўстве этнафразеалагічнага напрамку (Садоўская 2014), нам не ўдалося знайсці публікацый на падставе дыялектнага матэрыялу², нават у багатым даробку аднаго з найлепшых знаўцаў гарадзенскай дыялектнай фразеалогіі Міколы Даніловіча.

Цікава, што ў славянскай народнай парэміялогіі канатацыі вобраза *баба* – выключна пеяратыўныя³. Зрэшты, расійскія даследчыкі напрамкі гавораць пра лексему „баба” як *маркёр нізкага сацыяльнага статусу жанчыны* (Исаченко 2017: 23). Сведчаць пра гэта і рускія прыказкі, у якіх *баба* дурная: *Бабы умы разоряют дом; Волос длинный, а ум короткий*; з вельмі дрэнным характарам: *С бабой не сговоришь*; шмат гаворыць і хлусіць: *У баб только суды да ряды; Бабьего вранья и на свинье не объедешь*. У польскай мове пераважаюць падобныя ацэначныя катэгорыі (параўн. Pajdzińska 1995: 13)⁴.

Варта ў сувязі з гэтым прывесці словы Элізы Ажэшка, якая наступным чынам каментавала негатыўны вобраз *бабы* ў сабраных ёю ў гарадзенскім Прынёманні прымаўках і прыказках:

Od lekarzy wiem, że znaczna ilość chłopek, którzy się spodziewa! dotknięta bywa chorobami nerwowymi, nawet histerią. Znana powszechnie i istotna, niekiedy straszna kłótniwość bab wiejskich, w części przynajmniej, według zdania lekarzy, poczytywaną być winna za jeden z objawów nieuleczonej, a przez sposób życia utrwalanej i wzmagającej się hysterii. [...] Najczęściej otaczający ją choroby w niej nawet nie podejrzewają, a objawy jej przypisują, stosownie do ich natury, lenistwu, rozpuście, lub co najczęściej bywa złości (Orzeszkowa 1890: 15).

На патрэбу дадзенага артыкула мы прасачылі, як рэалізуецца канцэпт *баба* ў матэрыялах найбольш вядомых збіральных і даследчыкаў беларускіх гаворак на тэрыторыі Гарадзеншчыны⁵. Перад усім нас цікавіла, ці змянялася яго семантычная напаяўняльнасць на працягу часу⁶. Наша даследаванне з’яўляецца ў пэўнай ступені міжмоўным⁷, бо фальклорны матэрыял з тэры-

² Згаданая праблематыка паяўляецца пераважна ў агульных публікацыях, прысвечаных фразеалогіі, часам як асобны раздзел (гл. Дзядова 2013: 132–145).

³ Як і ўвогуле ў фальклоры (гл. Uther 2004).

⁴ Гендэрная праблематыка ў моўным вобразе вясковай культуры: Piechnik 2009; Ziajka 2014.

⁵ Паколькі дадзенае праблемнае поле пераважна заставалася па-за ўвагай даследчыкаў, засяродзім на ім большую ўвагу.

⁶ У сувязі з выдавецкімі абмежаваннямі ў артыкуле прадстаўлены перад усім выяўлены дыялектны матэрыял і толькі ў нязначнай ступені яго аналіз, які будзе прадметам наступных публікацый.

⁷ Таму цытаты падаюцца на мове арыгінала.

торыі сціслай Гарадзеншчыны⁸ быў зафіксаваны ў розных графічных, а нават моўных сістэмах: Іван Насовіч і Павел Шэйн рээстравалі яго ў дарэвалюцыйным варыянце рускай мовы, Міхаіл Федароўскі – сродкамі польскай мовы, Эліза Ажэшка частку сабраных прымавак падала ва ўласным перакладзе на польскую мову, а частку – па-беларуску, але ў запісы лацінкай. Урэшце, парэміі ў нататках Таццяны Сцяшковіч і Апанаса Цыхуна маюць шматлікія запачынанні з польскай мовы на ўсіх моўных узроўнях (Konczewska 2016).

Гісторыя даследаванняў. Крыніцы

Першыя зборнікі сабраных у этнаграфічных экспедыцыях прымавак і прыказак паявіліся ўжо ў першай палове XIX ст. Марцін Цяплінскі (Marcin Ossoryja) пакінуў пасля сябе рукапіс з некалькімі дзясяткамі тысяч парэмій пад назвай *Słownik przysłówiów polskich i litewskich*.

Гарадзеншына, з яе этнічнай і культурнай разнастайнасцю як вынікам нязвыкла складанага працэсу асадніцтва, была вельмі прывабнай для даследчыкаў. Міхаіл Федароўскі заўважыў, што „dla badań etnologicznych trudno o wdzięczniejsze niż tutaj pole” (Federowski 1897: IX) і падкрэсліў, што гэтыя тэрыторыі „ze wszystkich dzielnic dawnej Polski Białoruś wraz z Rusią Litewską najmniej pod względem etnologicznym zbadane zostały” (Federowski 1897: VII). Належыць, аднак, звярнуць увагу на тое, што хаця актыўнае збіранне фальклорнага матэрыялу⁹ на землях сучаснай Беларусі распачалося ў апошнім дваццацігоддзі XIX ст.¹⁰, яно вялося пераважна па-за межамі гарадзенскага павету. Антоні Глінскі (Gliński 1853) натаваў казкі і паданні (разам больш за 47 запісаў) пад Навагрудкам, у ваколіцах Шчорсаў¹¹. Ян Карловіч (Karłowicz 1887) даследаваў пераважна Віленскую і Мінскую губерніі, ваколіцы Вільна, Ліды, Свянцян і Навагрудка (54 запісы). Уладзіслаў Вярыга (Weryho 1889) занатаваў паданні на Лідчыне (30 запісаў)¹². На сціслай Гарадзеншчыне ма-

⁸ Маецца на ўвазе абшар даўняга гарадзенскага павета, які існаваў у 1413–1939 гг.

⁹ Адным з першых збіральных быў Саламон Рысінскі, які на мяжы XVI і XVII ст. сабраў каля 1800 прыказак, у тым ліку ў ваколіцах Любчы (у тыя часы – Любеч) каля Наваградка (Rysiński 1618).

¹⁰ Аляксандр Ельскі падрыхтаваў бібліяграфію прац таго перыяду. Яна была апублікавана ў часопісе „Chwila” за 1886 г., з 17 па 23 нумары.

¹¹ Шчорсы ў тыя часы былі рэгіянальным цэнтрам навуковага і грамадска-культурнага жыцця. Тут у палацы Іахіма Храптовіча мясцілася адна з буйнейшых тагачасных бібліятэк ВКЛ, у якой працавалі, між іншым, Адам Міцкевіч, Уладзіслаў Сыракомля, Ян Чачот, Іаахім Лялевель.

¹² У тыя часы беларускі фальклор таксама збіралі: Аляксандр Рыпінскі, Фелікс Зянковіч, Адам Кіркор, Яўстахі Тышкевіч, Уладзіслаў Дыбоўскі, Пётр Якса Быкоўскі.

тэрыял збіралі нешматлікія даследчыкі: Ян Чачот (Czeczot 1837)¹³, Міхаіл Федароўскі (Federowski 1897–1981), Мітрафан Доўнар-Запольскі (Довнар-Запольский 1888) і Павел Шэйн (Шейн 1874а). Да таго ж сабраны імі матэрыял быў жанрава абмежаваны, пераважалі песні.

У пэўнай ступені крыніцай можа служыць *Сборник белорусских пословиц, составленный И.И. Носовичем* у 1874 г. (Носович 1874) – асобнае, пашыранае выданне 1866 г. Варта заўважыць, што першую спробу публікацыі гэтага зборніка, які налічваў 45 старонак, Іван Насовіч зрабіў ужо ў 1852 г. Даследчык звяртаў увагу на тое, што сярод вяскоўцаў ёсць асобы, якія на кожную акалічнасць маюць нейкае трапнае выслоўе. Адначасова падкрэсліваў, што сабраныя ім прыказкі актыўна ўжываюць не толькі сяляне, але і засцянковая шляхта, праваслаўнае духавенства, мяшчане ў гарадах і мястэчках, а таксама буйныя землеўладальнікі. Да таго ж, апошнія робяць гэта не толькі падчас размоў з сялянамі, але і ва ўласным асяроддзі.

У 1881 г. выйшаў зборнік 768 беларускіх парэмій, сабраных Уладзіславам Дыбоўскім у Навагрудскім павеце (Dybowski 1881). У IV томе *Ludu białoruskiego na Rusi Litewskiej* Міхаіла Федароўскага¹⁴ былі апублікаваны парэміі, сабраныя на шырокай тэрыторыі ў асяроддзі як сялян, так і шляхты.

Багаты матэрыял змешчаны ў цыкле эсэ Элізы Ажэшка *Ludzie i kwiaty nad Niemnem* (Orzeszkowa 1888–1891), што публікаваўся ў 1888–1891 гадах у трох тамах (II, IV, V) часопіса „Вісла”. Сабраны пісьменніцай этнаграфічны і моўны матэрыял, як і аўтарскія антрапалагічныя заўвагі, з’яўляюцца надзвычай цікавымі. Рэдактары „Віслы” адзначалі: „Szczegółowa podaje nazwy białoruskie przeważnie w postaci spolszczonej, tak jak je Polacy nadniemeński wymawiają. Są one tym godniejszą uwagą, że w obszernym słowniku białoruskim Nosowicza zaledwie kilka z nich się znajduje” (Orzeszkowa 1888: 5). У чапровым фрагменце эсэ Эліза Ажэшка занатавала: „Zacząłem też zbierać przysłowia znajdujące się w mowie ludu tutejszego”¹⁵ (Orzeszkowa 1890: 4). Для нашых разважанняў цікава тое, што ў адной з частак цыкла пісьменніца змясціла заўвагі адносна артыкула Karola Matyasa *Chłopskie serce* з III т. „Віслы”. Горача палемізуючы з яго аўтарам, Эліза Ажэшка прыводзіла шматлікія вядомыя ёй асабістыя прыклады з жыцця сялян¹⁶ і падкрэслівала, што іх сапраўдных рысаў характару належыць шукаць „w historii, w pieśni, w podaniach chłopskich,

¹³ Апрача песень, матэрыялы змяшчаюць 180 беларускіх прыказак.

¹⁴ 328 тыс. захаваных у архіве даследчыка запісаў, якія датычылі народнай парэміялогіі, былі апублікаваны толькі 13231.

¹⁵ У гэтым цыкле пісьменніца змясціла 175 прыказак, у дзвюх частках. Першыя 161 яна пераклала на польскую мову, а наступныя 14 падала ў арыгінале, у запісы лацінкай.

¹⁶ Пра беларускую вёску і сялян у святле карэспандэнцыі Э. Ажэшка гл.: Konczewska 2019.

w języku chłopskim [...], w wielkiej ilości zgromadzonych, dobrze wybranych i stwierdzonych spostrzeżeń nad życiem i usposobieniem chłopów” (Orzeszkowa 1890: 31).

Пасля Элізы Ажэшка народная культура Гарадзеншчыны працяглы час была па-за ўвагай даследчыкаў¹⁷, а дыялектныя экспедыцыі ўзнавіліся толькі ў другой палове XX ст. намаганнямі навукоўцаў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы: Тацяны Сцяшковіч, Паўла Сцяцко, Івана Лепешава, Міколы Даніловіча. Варта падкрэсліць значны ўнёсак у гэтыя даследаванні Апанаса Цыхуна, які падчас працы інспектарам адукацыі не толькі візітаваў школы Гродзенскага раёна, але і падрабязна натаваў мясцовую лексіку, парэміі, мікратапанімію. Гэтыя матэрыялы, апрацаваныя і выданыя мовазнаўцамі з Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта (Цыхун 1993), з’яўляюцца адзінай сучаснай крыніцай лексічнага матэрыялу вузкага субрэгіёна.

Адным з першых пасляваенных апрацаванняў парэмій Гарадзеншчыны была публікацыя Тацяны Сцяшковіч *Прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы, выслоўі народных гаворак Гродзенскай вобласці* (1968). У *Матэрыялах да слоўніка Гродзенскай вобласці* (Сцяшковіч 1972) быў дадзены „Прыказкі, прымаўкі, фразеалагічныя спалучэнні” (с. 578–618), а ў *Слоўніку Гродзенскай вобласці* (Сцяшковіч 1983) – раздзел „Фразеалагізмы”, у якім матэрыял (647 фразеалагізмаў, з іх 330 дыялектных) быў, згодна з метадалогіяй таго часу, змешчаны ў алфавітным парадку, з паданнем значэння паасобных фразеалагізмаў, прыкладам іх ужывання і мясцовасцей, у якіх яны былі занатаваныя¹⁸.

Заўвагі пра мову выбраных першакрыніц

Міхаіл Федароўскі лічыў, што „wpływ polszczyzny na dialekt zachodniobiałoruski jest nierównie silniejszy, uwypatnia się on we wszystkich białoruskich powiatach guberni grodzieńskiej” (Federowski 1897: XI). Вельмі важным з’яўляецца тое, што большасць запісаў даследчык рабіў асабіста, не карыстаючыся дапамогай карэспандэнтаў. Важна і тое, што ён дакладна перадаваў асаблівасці беларускай мовы, у адрозненні ад, напрыклад, Івана Насовіча,

¹⁷ Падкрэслім, што навукоўцы разумелі неабходнасць такіх даследаванняў (Довнар-Запольскі 1893). У сваю чаргу Яўхім Карскі, аўтар трохтомнай публікацыі *Беларусы і рэктар Варшаўскага ўніверсітэта*, быў цесна звязаны з Гарадзеншчынай, бо пэўны час жыў у вёсцы Лаша пад Індурай каля Гродна.

¹⁸ У сувязі з абранай канцэпцыяй даследавання мы не прымаем пад увагу іншых слоўнікаў, у тым фразеалагічных Івана Лепешава ці Міколы Даніловіча.

які пераважна не адлюстроўваў акання, якання, спецыфічных гукаў і г.д., замяняючы іх рускамоўнымі. У сувязі з такой практыкай, якой даволі часта карысталіся збіральнікі фальклору, Міхаіл Федароўскі звяртаў увагу, што „materiał tego rodzaju, przynajmniej dla badacza języka białoruskiego, nie posiada najmniejszej wartości” (Federowski 1902: VIII). Ян Карловіч таксама крытычна выказаўся пра публікацыю Паўла Шэйна (Karłowicz 1887):

Sposób, w jaki p. Szejn oddaje na piśmie mowę białorską, pozostawia wiele do życzenia: brak mu wierności i konsekwencji. Tak np. zamiast a pisze o, e; po r używa miękkich samogłosek; w jednej i tej samej pieśni raz pisze u, drugi raz ú. Transkrypcja ta zaciera najwydatniejsze cechy białoruszczyzny, czyniąc ją wprowadzić na oko podobniejszą do wielkoruszczyzny, ale kosztem prawdy, o którą przecież każdemu zbieraczowi rzeczy ludowych głównie chodzić by powinno („Wisła” t. II: 235–236).

У сваю чаргу у прадмове да IV т. *Луду бiałорускіе* Федароўскага Станіслаў Панятоўскі з Працоўні дыялекталогіі падкрэсліў:

Nie będąc fachowym językoznawcą i zapisując teksty białoruskie na użytek etnografów, a nie dialektologów, i to w czasie, kiedy dialektologia nasza była jeszcze w powijakach, autor „Ludu białoruskiego” stosował polską pisownię konwencjonalną, uzupełniając ją stosunkowo niewielką ilością znaków diakrytycznych, nie zawsze zresztą szczęśliwie wybranych. W notatkach, pisanych w ciągu paru dziesiątków lat, pisownia ta ulegała wahaniom. [...] Mając ucho bardzo wrażliwe na różnice fonetyczne, zapisywał on na ogół bardzo starannie, jak to zaświadcza- ją i obcy specjaliści, i zapisywał każdorazowo ściśle to, co słyszał. A ponieważ opowiadali mu nie tylko włościanie białoruscy, ale często i Polacy zbiałoruszczeni (np. szlachta zagrodowa i drobne mieszczaństwo) lub Białorusini silnie spolonizowani (np. długoletnia służba dworska), więc też nie ma mowy o bezwzględnej czystości czy poprawności białoruszczyzny w tekstach Federowskiego (Federowski 1935: IX–X).

Рэалізацыя канцэпту „баба” ў парэміях

У слоўніку Івана Насовіча (Носович 1870: 10) лексема *баба* мае наступныя значэнні: 1) жанчына ўвогуле, 2) замужняя жанчына, 3) маці бацькі або маці, 4) усялякая старая, 5) павівальная бабка, 6) *pelicanus onocratilis*, птушка не-ясыць, 7) прылада для забівання сваяў. Парэмія з уласна лексмай *баба* ў слоўніку змешчана няшмат: *Тогда баба ворожиць стала, якъ хлѣба не стало, Баба зъ руками, а Богъ съ помоччу, Баба капусту поливала* (заахвочванне выпіць гарэлкі пасля кіслай капусты), *Баба кочергу мѣняла, три дни гуляла, Баба съ колесъ, колесамъ легчи, Баба яга – костеная нога, Бабинъ дурень, Бабскій ладъ, или бабскій строй, Бабскій угодникъ*.

У зборніку Міхаіла Федароўскага (Federowski 1935), апрача парэмій, змешчаны цікавыя аўтарскія заўвагі адносна ролі і месца жанчыны ў вясковай супольнасці. Напрыклад, у нататцы, што тычыцца праклёнаў, даследчык падкрэслівае:

Białorusin nierównie ma w swym repertuarze więcej aniżeli życzeń. Przejechawszy wzdłuż i wszecz większą połowę naszej rodzinnej ziemi, śmiało rzeknąć mogę, iż nigdzie nie zdarzyło mi się słyszeć tak strasznych przekleństw, jakie w tutejszych stronach niemal codziennie słyszeć się dają. Lud na pozór spokojny byle jednak sposobności nie pominie, żeby nie wygłosić całego zasobu klątw, a kobiety szczególnie celują w tym razie. W wymawianiu przekleństw jest coś pogańskiego, nie czynią tego bowiem w sposób krótki, dosadny a głośny, jak się to zwykle dzieje na Mazowszu i w wielu innych miejscowościach naszego kraju, lecz klątwa po klątwie wygłasza się tu przeciągłym i monotonnym głosem, co na uchu postronnego słuchacza nadzwyczaj nieprzyjemne i, że tak rzeknę, straszne sprawia wrażenie. (Federowski 1935: XI)

І яшчэ адна вельмі цікавая заўвага: „Rzadko żeby kobieta nosiła jaką „mianuszkę”, zwykle nazywane bywają po imieniu w zdrobniałej formie mimo różnej zgrzybiałej starości” (Federowski 1935: XI).

Якая ж *баба* ў карціне свету беларускага селяніна, адлюстраваным у сабраных Федароўскім парэміях?

Найчасцей лексема *баба* стаіць побач з кампанентам *чорт*: *Baba chitrejsza ad czorta, Baba najhorsza za czorta, Baba z kalos, a kalosa jak czort panios, Babi i czort z darohi ustupaje, Babi to i czort rady ni daść, Baby i sam czort ni pieratoża (ni zwajuje), Ci baba, ci diabał, to usio rauno, bo czortu szmat usieho treba i babi takža, Czort a baba adna rada, Diabał sołod saladziu i to babi nie dahadziu, I biez atos i biez kalos czort babu panios, I czort babu baicsie, Dzie baba panium, tam czort Kamisaram, Dzie czort nie dojdzie tudy babu paszle, Upała baba z hary czuort jaje biary, Baba z piekła rodam.*

Баба шмат гаворыць: *Baby nie pierahaworysz, Brachliwaja baba jak suka, Kali skazau babcy, to tak jak usioj hruomadcy.*

Вельмі жывучая: *Baby i kijam (doubniaju) nie dabić.*

Упартая: *Ci budzie, ci nie bobu reszacina, aby baba huolau skłapaciła, Ni sieło, ni pało, padaj babi sało.*

Нехайная: *Dzie babau mnoho, tam chata niemieciena.*

Хцівая: *Jak taja baba: zabrała usiu muku jeszcze kryudzilasie.*

Гуляшчая: *Jur babu biere, Szto ty babu straszysz adnym, kali jena dwum rada, Rada baba była szto dzied utapiusza, nawaryła, napiekła anuoż juon schapiusie.*

Плаксівая: *Zajac uciakać, a baba zaraz płakać.*

Не ведае меры: *Pazwol babi pahulać pawierch haławy puojdzia.*

Дурная: *Babski rozum (nieszczególny), Czamu babi nie dureć kali prystupaje, U baby wołas douhi da rozum karotki, U baby kuraczaja haława.*

Непатрэбная абуза: *Baba z kalos kalosam lehczej.*

З ёю лепш не звязвацца: *Nie rusz babinych hrusz, baba natrasie, to sama pryniasie, Baba skacza a dzied płacza.*

Няўмелая: *Zabiłaby i baba łosia, kab udałosia.*

Параўнанні з кампанентам баба: *Baba jak zatkało da komina, Baba stara-
raja jak szacior.*

Парафразы: *Babski ład (nieład), Babska chwaroła choć baluszcza ale minuszcza* (пра цяжарнасць), *Pajechała baba pa obaracień* (пра смерць), *To nie dziwo szto u baby siwo, heto dziuniejszto u dzieuki siwiej, Paszli baby atawaju* (hulają, bawią się jak młode), *Sorak let babin wiek.*

Трэба заўважыць, што некаторыя з занатаваных даследчыкам парэмій даволі брутальныя:

Baby, baby – hanuczy, maładzicy – spadnicy, chłopcy – nahawicy

Dyli, dyli skrypaczka, upała baba z prypieczka, a dzied babu za ucho: ustawaj babo psia jucho

Dzied – hnied, baba ryża, baba dziedu sraku liża

Kozy nie bydło, a baby ni ludzi

Baby ni ludzi, kozy ni żywina

Эліза Ажэшка, як ужо згадвалася, прыказкі пачала натаваць падчас працы над збіраннем батанічнай наменклатуры, якую прадставіла ў цыкле *Людзі і кветкі над Нёманам* у часопісе „Вісла”¹⁹. Многія з іх датычаць жанчыны, але з кампанентам *баба* ёсць толькі некалькі, даволі распаўсюджаных: *Baba z wozu, kołom lżej, Na dwoje babka wróżyła, Przypomniała sobie baba dziewiczy wieczór i płakać zaczęła, Nie miała baba kłopotu, kupiła prosię*.

У згаданых ужо слоўніках Таццяны Сцяшковіч і Апанаса Цыхуна прымаўкі, прыказкі і фразеалагічныя спалучэнні змешчаны ў асобных дадатках. Парэмія з кампанентам *баба* няшмат. Яна прадстае як хітрая і ўпартая: *Баба і чорта змане, Баба і чорта перахітрыць, Як баба захоча, та і мёртвы зарагоча, Баба хату на вуліцу выкіруе*. Яе прызначэнне – хатняя праца (‘babski los’): *Бабе дарога ад печы да парога*. Баба гарлапаністая: *Баба крычыць, пакуль горла не забаліць*, гаварлівая: *Бабу не мужык, а язык б’е*, абібок: *Баба качару мяняла і то тры дні гуляла*, абуса: *Баба з возу, каню свята, Баба з калёс, калёсам лягчэй*. Параўнанні: *Баба п’яная як свіння худая, Насіцца як баба з яешняю* (быць надакучлівым).

Падсумаванне

У артыкуле прадастаўлены парэміі з кампанентам *баба*, выбраныя намі з дыялектных матэрыялаў, збіраных у XIX і XX ст.ст. на тэрыторыі сціслай Гарадзеншчыны. На дадзеным этапе даследавання нашай мэтай было прасачыць, як (і ці) змянялася рэалізацыя гэтага канцэпту. Аналіз выяўленых парэміялагічных адзінак дазваляе канстатаваць выключна пеяратыўнае значэнне лексемы *баба* ў матэрыяле ўсяго аналізаванага перыяду. Звяртае ўвагу тое, што ў больш сучасных матэрыялах парэміяў з гэтым кампанентам усё менш. Мажліва, гэта вынік звужэння ўжывання дадзенай лексемы, што, аднак, не ўплывае на змену семантычнай напauняльнасці. Цікава, што канцэпты „жонка”, „гаспадыня”, „маці” не маюць выключна пеяратыўнай канатацыі. Адказ на гэтую семантычную загадку мы плануем пашукаць у кампаратыўным даследаванні парэміяў з кампанентам *баба* ў іншых славянскіх мовах.

¹⁹ Больш падрабязна пра зацікаўленасць Ажэшка раслінным светам Прынямання: Kleiber 2009; Konczewska 2018.

SUMMARY**THE CONCEPT OF *BABA* IN THE PAREMIAS OF THE BELARUSIAN DIALECTS
OF THE GRODNO REGION**

The article presents the implementation of the lexeme *baba* in Grodno Belarusian dialects. The analysis was made based on dialect materials of the entire period of study of the region. The article presents the history of research dialects and folklore in the region of Grodno, primary sources the paper and focuses on the negative connotations of the lexeme *baba*.